

процесів відтворення, збереження цілісності системи є збалансованість відтворення, з одного боку — людини і її можливостей, а з іншого — природи та речових елементів багатства.

1. Грішнова О.А. Людський розвиток: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.

2. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.

3. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень./ Державний комітет статистики України. К – 2005. – 28 с.

The human development significance at the system of regional social-economic policy priorities is grounded in work. The human development factors at the local level in Ukraine are defined and systematized. That will permit to essentially concretize regional level management tasks at the human potential reproduction and development area.

Шушкін В.С.

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ВАРІАЦІЇ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемам оцінки рівня життя населення регіонів України. Автором запропонована ієрархічна система показників рівня життя населення та методика побудови інтегральної оцінки рівня життя регіонів України. В статті також наведені розрахунки індексу рівня життя населення за 2000 та 2005 роки.

Ключові слова: рівень життя, інтегральний показник, регіональна диференціація.

I. Вступ. Розвиток будь-якої складної системи завжди відбувається неоднорідно і цілком залежить від розвитку великих елементів цієї системи. Соціально-економічний розвиток країни, а тим паче країни з великою чисельністю населення, є дуже складною системою, швидкі темпи зростання в якій демонструють крупні елементи — регіони з найбільш сприятливими умовами для розвитку економіки: географічне розташування, наявність природних ресурсів, розвинутої промисловості, трудових ресурсів тощо.

Рівень економічного розвитку регіону має дуже великий вплив на рівень життя населення, оскільки один із базових аспектів – матеріальний добробут – має практично функціональний зв'язок з рівнем життя, а формування і розвиток інших аспектів визначається рівнем економічного розвитку та напрямками його розвитку. Так, високий рівень розвитку промисловості, що спостерігається у східних областях України, визначає високий рівень урбанізації в цих регіонах: майже 87% у порівнянні з 67,7% в середньому по

країні та менше 50% у західних областях [1]. Високий рівень урбанізації визначає забезпеченість населення більш комфортним житлом (умови проживання), доступністю закладів освіти та охорони здоров'я (соціальне середовище). Високий рівень урбанізації стимулює, на жаль, і негативні соціальні явища, такі як високий рівень злочинності, захворюваність на окремі види соціально небезпечних хвороб тощо.

Різний рівень економічного розвитку впливає на матеріальний добробут не лише працюючого населення, а й соціально незахищених верств населення. Це відбувається за рахунок того, що чим більший рівень ВДВ регіону, тим більша сума місцевих податків, яка дозволяє місцевим органам влади здійснювати доплати та надбавки різним категоріям населення. Значні податкові надходження до місцевих бюджетів дозволяють здійснювати будівництво соціального житла, поліпшувати існуючі умови житла населення регіону, а також розвивати соціальну інфраструктуру.

Дефініція «рівень життя населення» є складною економічною категорією, яка не може бути оцінена за допомогою одного показника. Багато дослідників, як вітчизняних так і закордонних, для оцінки рівня життя населення застосовують систему показників, яка включає в себе від 3 до 12 аспектів, що формують рівень життя населення, які в свою чергу описуються 20–70 показниками.

Іншою специфікою оцінки рівня життя на регіональному рівні є необхідність отримати рейтинг регіонів – від регіону з найвищим

рівнем життя до регіону, де рівень життя населення найгірший у порівнянні з іншими регіонами країни. Побудова такого рейтингу можлива лише за допомогою інтегральної оцінки.

II. Постановка завдання. Інтегральна оцінка вирішує проблеми, що виникають при дослідженні регіональних відмінностей у рівні життя населення. По-перше, можливо застосування майже будь-якої, у межах практичної необхідності, кількості первинних показників, щоб оцінити всі основні характеристики рівня життя населення регіонів України. По-друге, побудувати ієрархічну систему показників, яка чітко дасть відповідь, за рахунок яких аспектів той чи інший регіон має високий або навпаки низький рівень життя населення. По-третє, використання інтегрального показника може забезпечити динамічну порівнянність, тобто у майбутньому отримати співставний ряд динаміки показника, що характеризує рівень життя населення регіону.

Головна ідея розробки регіональних індексів полягає у тому, що розробка методики побудови інтегрального показника рівня життя населення регіонів України є найбільш вдалим рішенням оцінки міжрегіональних розбіжностей рівня життя.

Необхідно зауважити, що використання невеликої кількості показників для інтегральної оцінки рівня життя населення не дасть змоги повно охарактеризувати його стан у регіонах країни. Очевидно, що у разі використання обмеженого кола чинників є небезпека втратити багато істотних відтінків регіональних проблем рівня життя, і вони значно посилюються в країнах з перехідною економікою. Тому для регіонів таких країн видається цілком обґрунтованим використання під час розрахунку індексу рівня життя (ІРЖ) широкого набору показників, що, безумовно, посилять ступінь адекватності останнього реальному стану речей.

Треба також урахувувати позитивні надбання вітчизняних науковців в галузі побудови інтегральних показників, зокрема п'ятирівневу ієрархічну методику виміру людського розвитку [2], та трирівневу ієрархічну методику побудови індексу людського розвитку [3]. Так, на думку автора, використання лише позитивних характеристик (стимуляторів) рівня життя (чим вище значення

показника, тим вищий рівень розвитку досліджуваного об'єкту) значно спотворює реальний рівень життя населення окремих регіонів України. Оскільки при цьому залишаються поза увагою негативні індикатори (дестимулятори) рівня життя населення (наприклад, стан злочинності, кількість хворих на туберкульоз тощо). Останні містять досить цінну інформацію щодо перебігу небажаних, проте наявних процесів у досліджуваних регіонах, їх урахування для України є актуальним.

Ще одним аргументом розширення інформаційної бази індексу рівня життя є те, що такий важливий та універсальний показник розвитку суспільства повинен мати надлишкову інформативність, що є надійною гарантією проти його викривлення в бік завищення чи заниження. Необхідно зазначити, для роботи з розширеною інформаційною базою неможливо застосовувати однакові вагові коефіцієнти первинних показників. Тому необхідно застосовувати статистичні методи для розрахунків ваг показників в середині блоків.

Наведені аргументи на користь застосування інтегральної оцінки рівня життя населення регіонів України, застосування великої кількості показників та оцінки їх вагових коефіцієнтів під час розрахунків ІРЖ спонукали автора до розроблення власної методики його оцінювання.

Тому метою цієї роботи є створення ієрархічної системи показників рівня життя населення на регіональному рівні, методики побудови інтегрального індексу рівня життя населення та оцінки регіональної варіації рівня життя населення. Ця розробка є логічним продовженням досліджень рівня життя населення, які проводить Інститут демографії та соціальних досліджень.

Розроблена система відкрита для внесення будь-яких логічних змін та доповнень, пов'язаних зі змінами соціально-економічної ситуації в країні та відповідними змінами методології статистичних спостережень. Описана технологія визначення питомого внеску вибраних критеріїв оцінки в загальний рівень рівня життя населення дає змогу це робити без особливих ускладнень, а для порівняння динамічного ряду при кожній зміні необхідно буде проводити ретроспективні розрахунки.

III. Основна частина. Оцінку рівня життя населення регіонів України пропонується проводити за аспектами, що визначені як основні для категорії рівня життя:

1. Матеріальний добробут населення.
2. Умови життя населення.
3. Соціальне середовище.

Таким чином, запропонована методика передбачає проміжний етап — побудову узагальнюючих індикаторів, які характеризують кожний з основних аспектів рівня життя населення регіонів. Це дає змогу уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника під час забезпечення достатньо комплексного підходу до характеристики регіональних особливостей та мінімізації впливу випадкових обставин.

У результаті відбору показників за методом експертних оцінок була сформована система показників, що характеризують рівень життя населення регіонів України. Вона визначена як ієрархічна структура, на верхньому щаблі якої — узагальнюючий інтегральний показник, на нижньому — складові показники, які корелюють між собою. Кожний показник системи має самостійне значення і водночас є складовою узагальнюючого показника. До формування загального переліку показників був залучений як автор цієї статті, так і провідні вітчизняні фахівці. Перелік відібраних показників наведений у таблиці 1.

Другим етапом методики є нормування відібраних для обчислення регіонального індексу рівня життя населення показників, тобто перехід до показників, що не мають одиниці виміру. З багатьох існуючих формул нормування, після порівняльного аналізу, найбільш придатною за статистичною коректністю та придатністю до інтерпретації нормованого показника, було визначено формулу:

$$z_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (1)$$

де, Z_s — нормоване значення i -го показника,

X_i значення показника i ;

X_{\max} , X_{\min} — відповідно максимальне та мінімальне значення i -го показника за всіма регіонами.

Ця формула використовувалася для нормування показників стимуляторів, тобто тих показників, зростання яких сприяє збільшен-

ню індексу рівня життя населення. Для показників дестимуляторів використовувалася формула:

$$z_s = \frac{X_{\max} - X_i}{X_{\max} - X_{\min}}. \quad (2)$$

Диференціація зумовлена необхідністю уніфікації складових, за якими ранжування здійснюється від максимального до мінімального значення, з тими, за якими воно виконується в протилежному напрямі.

Третім етапом є розрахунок ваг: у запропонованій методиці кожний аспект рівня життя населення має однакову вагу. Пояснюється це тим, що концепція рівня життя населення, яку використовує автор, чітко визначає, що для рівня життя населення регіонів України важливі всі компоненти; погані умови проживання не можуть компенсуватися гарним матеріальним добробутом або якісним соціальним середовищем. Нестача по кожному з базових аспектів рівня життя населення є рівноцінним для впливу на інтегральний показник рівня життя населення регіону. Вага кожного показника всередині блоків визначається за коефіцієнтом кореляції. Формула має такий вигляд:

$$W_k = \frac{\sum_i r_{ik}}{\sum_k \sum_i r_{ik}}. \quad (3)$$

де W_k — вага i -го показника всередині блоку;

r_{ik} — коефіцієнт кореляції між i -м та k -м показниками.

Ваги показників наведені у таблиці 1.

Після отримання ваг показників розраховується інтегральний показник по кожному блоку за такою формулою:

$$I_{kj} = \sum_i y_{ij} W_i \quad (4)$$

де y_{ij} — нормований i -й показник k -ого аспекту рівня життя населення в j -ому регіоні;

W_i — вага, з якою нормований показник враховується під час розрахунку узагальнюючого показника k -ого аспекту рівня життя населення;

n — кількість показників, що використовуються для оцінювання k -ого аспекту рівня життя населення регіонів України.

Вагові коефіцієнти показників людського розвитку в середині блоків

Перелік показників	Вага показника
A	1
Матеріальний добробут населення	
Середня нарахована заробітна плата, грн. у розрахунку на одного працюючого	0,061
Середня призначена пенсія, грн. у розрахунку на одного пенсіонера	0,076
Співвідношення середньої пенсії та середньої зарплати, %	0,059
Кількість введеного в експлуатацію житла, м ² на одну людину	0,073
Середній рівень доходів грн. у розрахунку на умовно дорослого	0,049
Середній рівень витрат, грн. у розрахунку на умовно дорослого	0,052
Частка доходів від особистого підсобного господарства, у сукупних доходах, %	0,052
Частка грошових доходів в сукупних доходах, %	0,049
Рівень бідності, %	0,090
Глибина бідності, %	0,070
Коефіцієнт Джині, %	0,112
Співвідношення середньодушових сукупних витрат до фактичної вартості харчування однієї особи з 20% найменш забезпеченого населення (за регіональними цінами)	0,061
Забезпеченість приватними автомобілями, у розрахунку на 100 сімей	0,035
Питома вага витрат на харчування в сукупних витратах, %;	0,097
Питома сукупних витрат на послуги, %;	0,031
Питома вага витрат на заощадження та придбання нерухомості в структурі сукупних витрат, %	0,033
Умови життя населення	
Щільність населення	0,048
Рівень урбанізації, %	0,045
Забезпеченість житлом	0,095
Частка населення, що проживають у містах з населенням більше 100 тис	0,073
Частка міського населення, що мешкає у будинках з водогоном, %	0,063
Частка міського населення, що мешкає у будинках з каналізацією, %	0,066
Частка міського населення, що мешкає у будинках з центральним опаленням, %	0,081
Частка сільського населення, що мешкає у будинках з водогоном, %	0,055
Частка сільського населення, що мешкає у будинках з каналізацією, %	0,087
Частка сільського населення, що мешкає у будинках з газом, %	0,066
Щільність автомобільних доріг на 1 тис. кв. км.	0,052
Кількість лікарняних ліжок (на 10000 жителів)	0,067
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (кількість відвідувань на 10000 населення)	0,059
Кількість телефонів (на 100 сімей)	0,052
Кількість таксофонів (на 10000 міського населення)	0,045
Середньодобовий обсяг місцевого телемовлення	0,047
Соціальне середовище	
Коефіцієнт злочинності	0,135
Питома вага тяжких злочинів у загальній кількості, %	0,137
Кількість самогубств, у розрахунку на 100 000 населення	0,061
Кількість вперше в житті встановлених діагнозів активного туберкульозу, у розрахунку на 100000 населення	0,050
Кількість хворих, що взяті на облік з метою лікування і реабілітації від алкоголізму та алкогольних психозів, у розрахунку на 100 000 населення	0,071
Кількість хворих, що взяті на облік з метою лікування і реабілітації від розладів психіки внаслідок вживання наркотичних та інших психоактивних речовин, у розрахунку на 100 000 населення	0,059
Питома вага безробітних в міській місцевості, які не мають роботи більше 1 року, %	0,046
Співвідношення розлучень та шлюбів, разів	0,069
Питома вага народжених поза шлюбом, %	0,052
Кількість ДТП, у розрахунку на 100 км доріг	0,052
Заборгованість по виплаті заробітної плати, грн. у розрахунку на 1 працівника	0,129
Питома вага населення, яким не вдалося забезпечити навіть достатнього харчування (за самооцінкою)	0,139

Останній етап — знаходження регіонального індексу рівня життя населення за такою формулою:

$$I_{hj} = \frac{\sum_{k=1}^{k=3} I_{kj}}{3}, \quad (5)$$

де I_{kj} — узагальнюючий показник k -ого аспекту рівня життя населення в j -ому регіоні;

Розрахунки за методикою проводилися за 2000 та 2005 роки, перше місце з великим відривом (за даними і 2000, і 2005 років) впе-

нено займає Київ, причому пальма першості столиці належить по переважній більшості аспектів людського розвитку. Наступне місце належать Севастополю, в якому у порівнянні з 2000 роком, значно покращився рівень життя населення, що дасть змогу зберегти за собою цю позицію у майбутньому. В 2000 році Закарпатська область займала третій шабель рейтингу, але зростання індексу рівня життя у других регіонах відбувалося більш стрімкими темпами, що призвело до зниження рейтингу Закарпаття і у 2005 році вона посіла лише 8 місце. На третє місце

Таблиця 2

Характеристика регіонального рівня життя населення в 2000–2005 рр.

Регіони	Індекс рівня життя населення		Ранг регіону	
	2000	2005	2000	2005
АР Крим	0,466	0,431	5	15
Вінницька	0,406	0,425	17	16
Волинська	0,437	0,394	9	25
Дніпропетровська	0,422	0,467	12	5
Донецька	0,382	0,438	21	12
Житомирська	0,386	0,414	20	20
Закарпатська	0,486	0,446	3	8
Запорізька	0,441	0,459	8	7
Івано-Франківська	0,425	0,465	11	6
Київська	0,450	0,440	7	10
Кіровоградська	0,406	0,368	18	27
Луганська	0,306	0,438	27	11
Львівська	0,463	0,481	6	4
Миколаївська	0,320	0,434	26	13
Одеська	0,408	0,386	16	26
Полтавська	0,420	0,445	13	9
Рівненська	0,405	0,420	19	18
Сумська	0,326	0,401	25	24
Тернопільська	0,474	0,412	4	21
Харківська	0,434	0,498	10	3
Херсонська	0,374	0,421	24	17
Хмельницька	0,410	0,409	14	23
Черкаська	0,375	0,416	23	19
Чернівецька	0,408	0,433	15	14
Чернігівська	0,379	0,411	22	22
м. Київ	0,750	0,690	1	1
м. Севастополь	0,490	0,569	2	2

за розрахунками за 2005 рік вийшла Харківська область.

На протилежному фланзі шкали у 2000 році знаходилися Луганська, Миколаївська та Сумська області. В 2005 році склад аутсайдерів повністю змінився і останні місця посідали відповідно: Кіровоградська, Одеська та Волинська. Така значна ротація областей відбувається за рахунок того, що індекс рівня життя населення регіонів, що знаходяться внизу рейтингу, не сильно відрізняються за абсолютним значенням, тому будь які позитивні або негативні зміни у показниках рівня життя населення змінюють розташування регіонів.

Найбільше свій рейтинг покращила Луганська область, вона піднялася з 27 місця на цілком пристойне 11, найбільше падіння рейтингу продемонструвала Кіровоградська – з 18 сходинки у 2000 році до 27 у 2005 році та Тернопільська області – з 4 у 2000 році до 21 у 2005.

Значна варіація регіонів за індексом рівня життя населення пояснюється використанням показників, які мають високу динамічність, тому збільшення або зменшення показників веде до значного пересування у рейтингу.

IV. Висновки. Розроблена методика вимірювання рівня життя населення забезпечує

можливості ранжування регіонів як за інтегральним індексом рівня життя населення, так і за узагальнюючими показниками кожного з визначених трьох основних аспектів: матеріального добробуту, умов проживання населення та соціального середовища. Розрахунки рівня життя населення регіонів України мають велике значення для розробки регіональних прогнозів та визначення основних напрямів регіональної соціально-економічної стратегії у довго-, середньо- та короткостроковій перспективі. Віддаленість горизонту прогнозування визначає ступінь деталізації прогнозу рівня життя.

1. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень /Держкомстат України. – К., 2005. – 32 с.

2. Власюк О. С., Пирожков С. І. Індекс людського розвитку: Досвід України /НІСД – К.: ПРООН. – 1995. – 84 с.

3. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан /Лібанова Е. М., Власенко Н. С., Шишкін В. С. та ін. – К.:ПРООН, 2002. – 123 с.

The article is devoted to problems of an living standard's estimation of regions of Ukraine. The author offers hierarchical system of living standard's parameters of the population and a technique of construction of an living standard's integrated estimation of regions of Ukraine. In article calculations of living standard's index of the population for 2000 and 2005 also are resulted.

Новак І.М.

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНВЕСТИВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Здійснений аналіз сучасного стану інвестування людського капіталу в регіонах України через використання колективних договорів і угод. Визначено найбільш важливі напрями і першочергові завдання в сфері використання договірної регулювання колективних трудових відносин як інструменту інвестування людського капіталу на регіональному рівні.

Ключові слова: інвестування людського капіталу, договірне регулювання, колективні трудові відносини, регіональний розвиток.

I. Вступ. Глобальні структурні зрушення у світовій економіці, масштабна трансфор-

мація інституційних основ світового ринку, розвиток інтеграційних процесів та створення єдиних планетарних механізмів з універсальною системою регулювання впродовж останніх двох десятиріч призвели світову спільноту до усвідомлення необхідності формування якісно нових соціальних, ресурсних, екологічних та інших стандартів в усіх сферах власного існування. Відбувається бурхливий розвиток ринку знань, система пріоритетів науково-технічного прогресу спрямована на капіталізацію витрат, що вкладаються в людський капітал, який стає «найважливішим ресурсом постіндустріального суспільства» [1, 394]. За цих умов накопичен-